

VÂRSTA DE AUR

Principalele curente
ale marxismului

LESZEK
KOŁAKOWSKI

MARXISMUL ȘI INTERNAȚIONALA A II-A

Perioada Internaționalei a II-a (1889–1914) poate fi numită fără nicio exagerare Vârsta de Aur a marxismului. Doctrina marxistă era suficient de bine definită pentru a constitui o școală de gândire distinctă, dar nu fusese atât de rigid codificată sau subordonată ortodoxiei dogmatice, încât să elimine orice dezbateri și orice pledoarie pentru soluții rivale la probleme tactice și teoretice.

Mișcarea marxistă nu poate fi cu siguranță identificată nici în perioada Internaționalei a II-a, nici într-un alt moment cu ideologia partidelor socialiste care aparțineau Internaționalei. Multiplele surse ale socialismului european nu dispăruseră, deși păreau relativ nesemnificative prin comparație cu teoriile lui Marx, care păreau a fi universal aplicabile și pe deplin coerente. Numai în Germania a fost posibil, în ciuda puternicei tradiții lassalleianiste, să se creeze și să se mențină multă vreme o ideologie coerentă bazată pe niște premise marxiste sau pe ceea ce era, în mod general, privit în acest fel. Partidul francez condus de Guesde putea pretinde că reprezintă ortodoxia ideologică în măsura în care programul său fusese creat sub auspiciile lui Marx și cu ajutorul acestuia, dar mișcarea socialistă franceză se afla, de un timp, într-o stare de dezordine, iar tradiția marxistă era mai vie în anumite segmente ale mișcării decât în altele. În Austria, Rusia, Polonia, Italia, Spania, Belgia și în orice altă țară unde exista o mișcare socialistă a clasei muncitoare, ideologia acesteia era impregnată într-o oarecare măsură de marxism. Influența marxismului a fost mult mai redusă în Anglia, țara în care fusese formulată doctrina ei fundamentală; socialismul britanic datoră mult mai mult ideilor lui Owen, Bentham și J.S. Mill. În Europa, în general, a fi socialist nu însemna în mod necesar a fi marxist, dar, cu excepția Marii Britanii, teoria

socialistă era, de obicei, opera unor oameni care se declarau marxiști, deși fiecare dintre ei înțelegea altceva prin aceasta. Nu exista nicio distincție clară între teoreticienii și practicanții socialismului; pe lângă teoreticieni, liderii de partid, ca Bebel, Guesde, Victor Adler și Turati, care nu erau intelectuali și nu aveau nicio ambiție să dezvolte pe cont propriu teoria socialistă, erau totuși oameni educați, care puteau lua parte cu ușurință la discuții teoretice. Calibrul intelectual al liderilor de partid nu a mai atins niciodată un asemenea nivel nici printre social-democrați, nici printre comuniști. Marxismul părea să fi atins apogeul său intelectual. Nu era religia unei secte izolate, ci ideologia unei mișcări politice puternice; pe de altă parte, nu avea mijloacele de a-și anihila oponentii, iar necesitățile vieții politice îl obligau să își apere poziția în sfera teoretică.

În consecință, pe scena intelectuală, marxismul părea o doctrină serioasă, pe care până și adversarii săi o respectau. Avea apărători reductibili, precum Kautsky, Rosa Luxemburg, Plehanov, Bernstein, Lenin, Jaurès, Max Adler, Bauer, Hilferding, Labriola, Pannekoek, Vandervelde și Cunow, dar și critici eminenți, precum Croce, Sombart, Masaryk, Simmel, Stammer, Gentile, Böhm-Bawerk și Peter Struve. Influența sa se extindea dincolo de cercul imediat al fidelilor, atingând istorici, economiști și sociologi care nu profesau marxismul în întregul său, dar care adoptau anumite idei și categorii marxiste.

Principalele caracteristici ale marxismului erau, desigur, asociate cu situația lui socială și cu funcția sa politică. Existau mai mulți factori care contribuiau la dezvoltarea sa ca ideologie a mișcării muncitorești, dar în același timp, pe măsură ce dezvoltarea lui a fost afectată de presiunile politice ale timpului, scopul său a fost, în anumite privințe, limitat. Sfertul de secol al Internaționalei a II-a a asistat la publicarea multor lucrări teoretice importante despre problemele generale ale materialismului istoric, interpretarea marxistă a diferitelor evenimente și epoci istorice și despre economia imperialismului. A luat naștere o școală marxistă de estetică și critică de artă (Plehanov, Lafargue, Mehring, Clara Zetkin și Henriette Roland Holst) și au fost publicate lucrări cu privire la teoria religiei și etnologie (Cunow, Krzywicki și Kelles-Krauz). Nu exista însă o efervescență similară în domeniile care aparțineau mai strict filosofiei, ca epistemologia și antropologia. Cei care se considerau marxiști pot fi împărțiți în două grupuri, în funcție de atitudinea față de premisele filosofice ale marxismului. Unul dintre grupuri considera că marxismul este o teorie a dezvoltării sociale și în special a societății capitaliste și a prăbușirii sale inevitabile și că această teorie putea fi suplimentată și îmbogățită fără dificultăți de coerență cu alte doctrine filosofice provenite din surse diferite, în special kantianismul și pozitivismul. În

consecință, ei încercau să asocieze materialismul istoric cu etica de tip kantian (cum s-a întâmplat în socialismul etic) sau cu epistemologia empiriocriticistă (de exemplu, adepții ruși ai lui Mach și Friedrich Adler). Totuși, majoritatea ortodoxă considera că doctrina marxistă conținea în sine răspunsurile la toate sau la aproape toate problemele filosofiei, și că lucrările lui Engels, în special *Anti-Dühring* și *Ludwig Feuerbach*, erau completările firești ale teoriilor economice și sociologice ale lui Marx. Cei care priveau marxismul ca pe un ansamblu teoretic uniform și distinct – de exemplu, Kautsky, Plehanov și Lenin – nu au adăugat prea mult filosofiei la modă a lui Engels, fiind în general mulțumiți să repete ca un ecou concluziile sale sumare sau să le aplice la critica noilor tendințe idealiste. După moartea lui Engels, socialiștii germani au publicat multe dintre lucrările lui Marx care nu erau cunoscute încă, dar și *Teorii asupra plusvalorii*, o parte din *Ideologia germană*, corespondența cu Engels și cu alții și lucrarea sa de doctorat, însă alte texte de mare valoare filosofică au rămas nepublicate, de exemplu *Manuscrisele de la Paris*, din 1844, *Critica filosofiei hegeliene a dreptului* și *Grundrisse*. Sorel și Brzozowski, între alții, au încercat să distingă materialismul lui Engels de antropologia lui Marx, dar aceste încercări nu au aparținut principalului curent marxist și nu au jucat niciun rol decisiv. În general, marxismul privit ca teorie filosofică generală a rămas, așadar, literă moartă sau a luat forma eclecticismului, în pofida vastului corpus al literaturii care interpretează premisele materialismului istoric. *Tezele despre Feuerbach* erau cunoscute și citate, dar mai degrabă ca exemple de retorică decât ca argumente demne de a fi analizate. Categoriile „alienarea”, „reificarea” și „praxisul”, care sunt folosite astăzi atât de frecvent, abia dacă au fost menționate în literatura marxistă.

Internaționala a II-a nu a fost o organizație uniformă, centralizată, cu un corp doctrinar elaborat și recunoscut de toți membrii săi, ci mai degrabă o federație liberă de partide și sindicate care lucrau separat, deși erau unite de credința lor comună în socialism. Cu toate acestea, Internaționala părea să fie prima întruchipare autentică a visului lui Marx, care era și cel al lui Lassalle, de a conjuga teoria socialistă cu mișcarea muncitorească, lupta de clasă cu analiza științifică a proceselor sociale, două fenomene cu origini diferite, condamnate la neputință dacă nu ar reuși să atingă această simbioză sau identitate. Deși tradițiile nemarxiste ale socialismului nu își pierduseră influența (lassalleanismul în Germania, proudhonismul și blanquismul în Franța, anarhismul în Spania și Italia, utilitarismul în Marea Britanie), marxismul a fost cel care a oferit forma dominantă a mișcării muncitorești și adevărata ideologie a proletariatului. Spre deosebire de Internaționala I, care fusese

mai degrabă un centru ideologic decât o organizație a mișcării muncitorești, Internaționala a II-a era o adunare a partidelor care reprezentau masele.

Ce însemna totuși a fi marxist în cei douăzeci și cinci de ani care au precedat Primul Război Mondial? În raport cu stereotipurile acelei perioade, noțiunea de „marxism“ poate fi definită cel mai ușor enumerând anumite idei clasice care îi distingeau pe marxiști de adepții formelor utopice de socialism și anarhism și, *a fortiori*, de doctrinele liberale și creștine. Un marxist era o persoană care accepta următoarele enunțuri.

Tendențele societății capitaliste, în special concentrarea capitalului, au stimulat tendința naturală a procesului istoric către socialism, care este fie consecința inevitabilă, fie consecința cea mai probabilă a procesului de acumulare.

Socialismul implică proprietatea publică asupra mijloacelor de producție și, prin aceasta, abolirea exploatării și a venitului necuvenit, a privilegiilor și inegalității care derivă din distribuția inegală a avuției. Nu trebuie să existe nicio discriminare de rasă, naționalitate, sex sau religie și nici armate permanente. Trebuie să existe șanse egale pentru educație, libertate democratică pentru toți, libertate de expresie și de asociere, o reprezentare populară la toate nivelurile și un vast sistem de asistență socială.

Socialismul este în interesul întregii umanități și va face posibilă dezvoltarea universală a culturii și a bunăstării, dar purtătorul de stindard în lupta pentru socialism este clasa muncitoare, ca un producător direct al tuturor valorilor esențiale, fiind și clasa cea mai puternic și direct interesată în abolirea muncii salariate.

Progresul către socialism necesită lupta politică și economică a întregului proletariat, care trebuie să se bată pentru îmbunătățirea cât mai rapidă a poziției sale în sistemul capitalist și care trebuie să se folosească de toate formele politice, mai ales de cele parlamentare; în lupta pentru socialism, proletariatul trebuie să se organizeze în partide politice independente.

Capitalismul nu poate fi modificat radical prin acumularea de reforme, iar consecințele catastrofale ca recesiunea economică, sărăcia și șomajul sunt inevitabile. Cu toate acestea, proletariatul trebuie să lupte pentru reforme care să vizeze legislația muncii, instituțiile democratice și salariile mai mari dat fiind faptul că acestea fac condițiile de viață mai suportabile și oferă, în același timp, o deprindere cu solidaritatea de clasă și cu tehnica bătăliilor pe care va trebui să le ducă.

Capitalismul va fi, în cele din urmă, înlăturat de revoluție, atunci când condițiile economice din capitalism și conștiința de clasă a proletariatului vor fi pregătite pentru asta. Revoluția nu este totuși un *coup d'état* care trebuie

înfăptuit de o mână de conspiratori, ci trebuie să fie opera unei majorități covârșitoare a populației muncitoare.

Interesele proletariatului sunt identice la scară mondială, iar revoluția socialistă va sosi ca un eveniment internațional, cel puțin în societățile avansate industrial.

În istoria umanității, progresul tehnic este factorul decisiv pentru producerea unor schimbări în structura de clasă, iar aceste schimbări determină caracteristicile principale ale instituțiilor politice și ale ideologiei dominante.

Socialismul nu este doar un program politic, ci și o concepție despre lume bazată pe premisa că realitatea poate fi supusă analizei științifice. Numai observația rațională poate revela natura lumii și sensul istoriei. Doctrinile religioase și spiritualiste sunt expresia unei conștiințe „mistificate“ și sunt destinate să dispară în momentul în care vor fi abolite exploatarea și antagonismul de clasă. Lumea este supusă legilor naturale, și nu vreunui fel de Providență; omul este o operă a naturii și trebuie studiat ca atare, chiar dacă regulile care îl guvernează nu pot fi reduse pur și simplu la cele ale universului preuman.

* * *

Principalele trăsături ale doctrinei marxiste, formulate în acest fel, erau totuși susceptibile de importante diferențe de interpretare, care, în anumite condiții, au dus la formarea în cadrul marxismului a unor mișcări politice și a unor poziții teoretice care se confruntau între ele cu o ostilitate radicală. În cadrul definiției generale, era posibilă susținerea unor perspective foarte diferite, cum ar fi, de exemplu, cele legate de gradul de validitate a materialismului istoric sau de relația dintre „bază“ și „suprastructură“. Socialismul poate fi privit fie drept „ceva care este inevitabil în mod natural“, fie ca o posibilitate care aparține tendinței istorice a economiei capitaliste. Lupta pentru reformă poate fi tratată ca o valoare în sine sau ca o pregătire pentru revoluția care urmează. Era posibil să susții exclusivismul politic al partidelor socialiste sau să admiți, dimpotrivă, cu o libertate mai mare sau mai mică, legitimitatea alianțelor de diferite tipuri cu mișcările nonsocialiste. Revoluția putea fi imaginată fie ca un război civil, fie ca rezultatul presiunii nonviolente exercitate de majoritate. Era posibil să susții fie că o concepție socialistă despre lume este un sistem atotcuprinzător și autonom care oferă un răspuns tuturor problemelor filosofice importante, fie că analiza filosofică poate prelua în libertate ceva din gândirea premarxistă sau nonmarxistă cu privire la probleme cărora marxismul nu le-a oferit un răspuns decisiv.

Toate aceste diferențe aveau o mare importanță în definirea obiectivelor și politicilor partidelor socialiste. Aceste partide nu erau doar niște grupuri de discuție, ci trebuiau să ia și multe decizii practice. Ele erau în mod constant confruntate cu situații care nu fuseseră „prevăzute“ de doctrina lui Marx; acest fapt le obliga să tragă unele concluzii particulare din principiile maestrului, fără a reuși întotdeauna să cadă de acord asupra modului în care ar fi trebuit să facă asta.

Din punct de vedere doctrinar, cele mai importante etape ale dezvoltării teoretice a Internaționalei a II-a pot fi reduse la trei: lupta împotriva anarhismului și revizionismului în prima etapă și, respectiv, în cea de-a doua etapă, precum și conflictul dintre ortodoxie și aripa de stânga, după Revoluția Rusă de la 1905. Din punctul de vedere al destinului marxismului și al mișcării socialiste, conflictul decisiv a fost, desigur, cel vizând revizionismul și toate ramificațiile sale. (În aceste precizări introductive nu luăm în calcul Rusia, care necesită o abordare separată mai atentă.)

Cele mai importante caracteristici ale situației europene care au afectat dezvoltarea gândirii socialiste în timpul Internaționalei a II-a pot fi rezumate, pe scurt, ca fiind: îndepărtarea de liberalism în ideologie și în practica economică; democratizarea instituțiilor politice, mai ales introducerea sufragiului egal și universal în multe țări europene; expansiunea economică a Europei de Vest și sporirea tendințelor imperialiste.

Declinul liberalismului se manifesta vizibil, înainte de toate, în abandonarea a două principii fundamentale pentru filosofia socială liberală. Primul dintre ele afirma că principala funcție a instituțiilor statului era de a proteja siguranța, libertatea și proprietatea individului; problemele legate de producție și schimb se află în afara zonei lor de competență și ar trebui lăsate în seama inițiativei private, care oferă cele mai bune asigurări de prosperitate. Cel de-al doilea principiu, mai exact decât primul, afirma că relația dintre angajator și salariat era un tip special de contract liber între indivizi liberi și că trebuie să fie supusă legilor privitoare la asemenea contracte; era o încălcare a libertății ca legea să intervină în acordurile de muncă sau ca sindicatele să exercite presiuni colective asupra angajatorilor pentru a îmbunătăți condițiile de muncă. Aceste două principii, exprimând ceea ce poate fi numit „doctrina pură a capitalismului și a competiției libere“, mai aveau puțini susținători în ultimii ani ai secolului al XIX-lea. Acest fapt era, în parte, rezultatul propagandei socialiste și, în parte, era datorat schimbărilor din economia mondială care făcuseră nefuncțional idealul unui liber schimb lipsit de orice restricții. Ideile socialiste distruseră ficțiunea că angajatorul și salariatul se întâlnesc pe picior de egalitate, iar cei mai mulți teoreticieni liberali abandonaseră complet

această idee. S-a recunoscut, ca urmare, că instituțiile legislative aveau dreptul și datoria să reglementeze sistemul contractelor de muncă și să restrângă anumite forme de exploatare și a fost acceptat și dreptul muncitorilor de a forma asociații pentru apărarea colectivă a intereselor lor în fața angajatorilor.

Recunoașterea principiului intervenției statale între muncitori și angajatori și a posibilității de a exercita o presiune prin intermediul unor instituții legislative alese liber a confruntat partidele socialiste din Europa de Vest cu o situație pentru care strategia marxistă nu oferea niciun răspuns clar. Dacă socialiștii deveneau membri ai parlamentelor burgheze și contribuiau la adoptarea unor legi în interesul clasei muncitoare, nu participau ei oare la reformarea capitalismului? Anarhiștii i-au acuzat că, făcând acest lucru, au recunoscut, implicit, că sistemul capitalist era ameliorabil, deși Marx afirmase contrariul.

Marxiștii ortodocși au răspuns acestei acuze spunând că sistemul capitalist nu poate fi reformat în sensul de a înceta să mai fie capitalism, evoluând spre o ordine socialistă, dar că lupta pentru îmbunătățirea situației muncitorilor în capitalism era esențială pentru dezvoltarea conștiinței lor de clasă. Lăsați la mila capitaliștilor, lipsiți de educație și epuizați de muncă, muncitorii nu vor fi niciodată capabili să-și joace rolul în revoluția socialistă.

Dilema cea mai acută privea mai ales alianțele temporare cu grupurile parlamentare nonsocialiste. Dacă socialiștii ar fi refuzat, din principiu, orice asociere cu partidele de centru, ar fi pierdut orice speranță de a obține concesiuni în favoarea clasei muncitoare și ar fi permis avantajul conservatorilor și al dreptei. Dar, dacă acceptau un asemenea tip de asociere, însemna că stabileau relații de cooperare cu burghezia în vederea îmbunătățirii sistemului capitalist, tocind astfel ascuțișul antagonismului de clasă. În țări ca Rusia, unde sistemul parlamentar fie nu exista, fie era prea slab din punctul de vedere al socialiștilor, nu apărea o asemenea problemă; parlamentul putea fi un aliat apropiat numai în scopurile propagandei, fără a putea fi un mijloc eficace de reformă socială. Dar acolo unde asemenea reforme s-au dovedit posibile, era greu de trasat o linie între lupta pentru îmbunătățirea condițiilor și „reformism” în sens peiorativ. Anarhiștii susțineau că orice formă de acțiune politică, mai ales cele din parlament, demoraliza muncitorii, sugerându-le că se producea o schimbare în bine a capitalismului; distincția care putea fi trasată între un partid burghez și un altfel de partid ascundea de proletariat clivajul fundamental dintre clase ostile. Ortodocșii au răspuns acestei afirmații spunând că nu era indiferent pentru viitorul socialismului dacă muncitorii trăiau într-un imperiu, o tiranie sau o republică. Nu era contrar luptei de clasă să aperi republicanismul și democrația burgheze împotriva forțelor reacționare, a clericalismului și a clicilor militare; o republică burgheză nu poate duce

prin ea însăși la bun sfârșit programul socialist, dar oferă condiții mai bune pentru ca proletariatul să-și poată continua lupta.

Istoria mișcării socialiste este istoria unei dezbateri continue între aceste două puncte de vedere. Fiecare parte putea găsi afirmații ale lui Marx care să îi justifice atitudinea. Dacă se susținea că proletariatul nu aparține societății burgheze și că acesta nu o poate schimba în bine, putând numai să o distrugă, că legile naturale ale producției capitaliste funcționează împotriva muncitorilor și că această stare de fapt nu poate fi modificată, așa cum obiectele fizice nu pot fi determinate să cadă în sus, în loc să cadă în jos, atunci orice luptă pentru reformă, orice alianță parlamentară temporară și orice distincție între un partid burghez și un alt fel de partid sunt o trădare a proletariatului și o abandonare a revoluției. Dar, pe de altă parte, nu a respins oare Marx în mod explicit credința lui Lassalle că toate clasele neproletare formează o singură masă reacționară? Nu a aprobat el oare lupta proletariatului pentru drepturi democratice și reglementarea condițiilor de muncă, deci nu pentru o revoluție totală, și nu a condamnat el principiul absurd „cu cât mai rău, cu atât mai bine“?

Anarhiștii, în special anarho-sindicaliștii, au respins tacticile parlamentare și orice idee de a reforma capitalismul sau de a negocia cu burghezia. Generația mai vârstnică de socialiști ortodocși, precum Guesde, și tânăra stângă germană au acceptat nevoia de acțiune politică, opunându-se însă alianțelor temporare; aceștia nu priveau lupta pentru reformă ca valoroasă în sine, ci numai în vederea scopului ultim. Ortodocșii cu vederi de centru au acceptat alianțele politice cu condiția ca partidul clasei muncitoare să rămână complet independent și au admis că lupta pentru obiective pe termen scurt era valabilă în sine. Aripa de dreapta (Jaurès, Turati), pe lângă faptul că era pregătită să cadă de acord cu oricine în vederea interesului imediat al proletariatului, privea reformele din societatea capitalistă ca având o semnificație socialistă, pentru că inserau elemente socialiste în sânul unei realități burgheze. Exista o ruptură clară între sindicaliști și restul mișcării și între socialismul lui Jaurès și poziția ortodoxă. Între școlile de gândire intermediare, granițele erau mai fluide și se făceau simțite numai în anumite controverse ocazionale.

Pe parcursul existenței sale, Internaționala a II-a a fost dominată de social-democrația germană. Mișcarea socialistă germană era cea mai numeroasă și mai uniformă, fiind și cea mai bine pregătită din punct de vedere doctrinar. Partidul lui Lassalle, fondat în 1863, s-a bucurat de o susținere considerabilă din partea muncitorilor chiar și după moartea fondatorului, dar nu a produs mari teoreticieni sau oameni de acțiune. Partidul a păstrat dogmatic viziunea fondatorului său, care credea că problema socială poate fi rezolvată prin

crearea unor cooperative de producție cu ajutorul statului și prin eliminarea treptată a sistemului de muncă salariată. Lassalle credea că, pentru a atinge acest scop, clasa muncitoare ar fi trebuit mai întâi să obțină o majoritate parlamentară, iar această posibilitate părea atât de îndepărtată, încât programul partidului a ajuns să pară lipsit de conținut practic. Un nou partid, Sozialdemokratische Arbeiterpartei (SDA), a fost creat în 1869 la Eisenach, sub conducerea lui August Bebel și Wilhelm Liebknecht. Bebel (1840–1913) era strungar de meserie și lucrase în tinerețe mai mulți ani ca zilier, devenind apoi un tânăr membru activ al asociației muncitorilor din Leipzig. Acolo, în 1864, l-a cunoscut pe Liebknecht (1826–1900), care a fost mentorul tânărului său prieten, pe care l-a inițiat în teoria marxistă. Liebknecht locuise în străinătate mai mulți ani, după Revoluția din 1848; îi cunoscuse pe Marx și Engels în Anglia și adoptase teoriile lor sociale. Bebel și Liebknecht au fost ulterior aleși în Reichstag și s-au opus războiului cu Franța și anexării Alsaciei și Lorenei. Bebel nu era un teoretician, dar lucrarea sa principală, dacă lăsăm la o parte memoriile sale, intitulată *Die Frau und der Sozialismus* (*Femeia în socialism*, 1883), a fost citită cu pasiune de două sau trei generații de socialiști; importanța ei a constat în faptul că a determinat întreaga mișcare socialistă să adopte cauza emancipării femeilor și a drepturilor egale. Bebel s-a bucurat de autoritate morală în mișcarea socialistă germană și europeană și a dat dovadă de abilitate tactică în disputele din interiorul partidului. A fost preocupat în primul rând de apărarea unității (partinice), iar faptul că organizația de partid nu a suferit în timpul conflictului de mai târziu cu revizionismul s-a datorat, în principal, influenței sale.

În 1875, partidul lui Lassalle și cel de la Eisenach s-au unit la Gotha pentru a forma Partidul Socialist al Muncitorilor. Programul de la Gotha, criticat cu asprime de Marx, era un compromis între strategia lui Lassalle și marxism, în care erau menținute principiile fundamentale ale celui dintâi; în practică, totuși, influența marxismului devenea din ce în ce mai puternică. Nici Bebel, nici Liebknecht nu erau, prin natura lor, niște doctrinari; ei au acceptat principiile fundamentale ale socialismului marxist fără a fi, însă, interesați de corectitudinea absolută a formulelor teoretice care nu aveau o aplicație imediată în lupta concretă. Ei credeau că socialismul va trimfa, în final, cu mijloace revoluționare, dar aceasta era, mai curând, o speranță generică decât o directivă politică. Ei au organizat mișcarea socialistă germană, creând o forță puternică ce a devenit un exemplu pentru restul Europei.

În 1878, Bismarck a folosit pretextul unui atentat la viața împăratului pentru a emite o lege de urgență care interzicea întâlnirile și publicațiile socialiste și care dizolva organizațiile locale de partid. Mulți lideri au fost forțați

să emigreze, dar partidul nu s-a dat bătut și a reușit să își mențină și chiar să își extindă influența. În acest moment, Kautsky a fondat la Stuttgart publicația lunară *Die Neue Zeit*, aparent ca pe o inițiativă privată, care a devenit un punct de referință pentru întreaga mișcare marxistă europeană. La Zürich, Bernstein edita *Sozialdemokrat*, o publicație mai puțin teoretică care a devenit unul dintre principalele organe ale vieții de partid în timpul perioadei de represiune. Legea antisocialistă a fost abrogată în 1890 și, în acel an, partidul a obținut la alegeri un milion și jumătate de voturi și 35 de locuri în Reichstag. În anul următor, Congresul de la Erfurt a adoptat un nou program trasat de Kautsky și Bernstein; acesta a fost purificat de lassalleanism, reflectând în mod fidel doctrina marxistă, în versiunea ei aprobată de Engels. Acest program susținea că va avea loc o concentrare tot mai mare a capitalului care îi va scoate din competiție pe micii întreprinzători și va intensifica lupta de clasă. Programul vorbea despre exploatarea proletariatului, despre crizele economice și despre incompatibilitatea crescândă între proprietatea privată asupra mijloacelor de producție și utilizarea eficientă a tehnologiei existente. Programul a stabilit că era necesară o luptă pentru reforme, ca o pregătire pentru revoluția care va determina socializarea proprietății și subordonarea întregii producții față de nevoile sociale. El a subliniat și unitatea intereselor proletariatului la scară mondială. O a doua secțiune a programului se ocupa de obiective practice: sufragiul universal și egal, votul secret direct, reprezentarea proporțională, înlocuirea armatei permanente cu o miliție a poporului, libertatea de exprimare și de asociere, drepturi egale pentru femei, educație seculară obligatorie și gratuită, tratarea religiei ca pe o chestiune privată, asistență legală gratuită, alegerea judecătorilor și a magistraților, abolirea pedepsei cu moartea, îngrijirea medicală gratuită, impozitare progresivă, ziua de muncă de opt ore, interzicerea muncii copiilor până la paisprezece ani, supravegherea condițiilor de muncă.

Curând, a devenit evident că relația dintre partea practică a programului și cea teoretică nu era deloc clară. Disputa dintre ortodocși și revizionști poate fi redusă la această întrebare: care dintre părțile Programului de la Erfurt exprima cu adevărat viziunea și politica partidului?

Cel de-al doilea stâlp al Internaționalei a fost Franța. Socialismul francez avea o tradiție mai bogată și mai variată decât cel german, fiind însă, din acest motiv, mai amenințat de disputele ideologice, iar doctrina marxistă nu s-a bucurat niciodată de o poziție dominantă aici. Partidul Muncitoresc Francez condus de Guesde avea unele afinități fundamentale cu social-democrația germană. Jules Guesde (1845–1922, pe numele real, Jules Bazile) a crescut în timpul celui de Al Doilea Imperiu, pe care l-a detestat încă din copilărie,

O lucrare eminentă, plină de forță, marcată de luciditate și de cea mai pătrunzătoare și mai subtilă judecată. Pe scurt, o capodoperă.

— GEOFFREY HAWTHORN, *Times Higher Education*

Filosof, istoric, teolog, teoretician al politicii și critic literar: sunt foarte puține figuri la fel de eminente precum Kołakowski în lumea ideilor.

— THE TIMES

O analiză a marxismului în trei volume, amplă, amănunțită și totodată exhaustivă.

— SARAH LYALL, *The New York Times*

Principalele curente ale marxismului e o adevărată enciclopedie, o carte imposibil de egalat, o carte despre o etapă majoră din istoria intelectuală occidentală.

— JOHN GRAY, *Times Higher Education*

Cartea lui Kołakowski marchează începutul unei noi ere în critica marxismului.

— SIDNEY HOOK, *The American Scholar*

